

Dušan Spasojević
Daliborka Uljarević
Irena Cvetkovikj

Građanska mobilizacija kao odgovor na institucionalni deficit

Avgust 2025.

Impressum

Izdavač

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)
Kancelarija Beograd
Dositejeva 51/1
11000 Beograd, Srbija

Odgovorno lice

Peter Hurrelbrink, direktor
Friedrich-Ebert-Stiftung Beograd
Tel.: +381 11 3283 285
serbia.fes.de

Kontakt

office-serbia@fes.de

Dizajn naslovnice

Bratislav Bojić

Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Fondacije Fridrih Ebert. Komercijalna upotreba materijala koje objavljuje FES nije dozvoljena bez prethodne pisane saglasnosti FES-a. Publikacije FES-a ne smeju se koristiti u svrhe predizbornih kampanja.

Decembar 2025

Za više informacija:

➤ <https://serbia.fes.de/>

Građanska mobilizacija kao odgovor na institucionalni deficit

Sadržaj -

UVOD	3
STUDENTSKI PROTESTI U SRBIJI – PAD USPON I ISCRPLJIVANJE	4
POZIVANJE VLASTI NA ODGOVORNOST: MLADI, PROTESTI I NASLJEĐE „KAMO ŠUTRA?“ U CRNOJ GORI	8
POLITIKA SLOMLJENIH OČEKIVANJA U PROTESTNIM POKRETIMA SJEVERNE MAKEDONIJE	12
ZAKLJUČAK	16
Literatura	17
O autorima	18

UVOD

Tokom posljednje decenije na Zapadnom Balkanu bilježi se intenzivnije demokratsko nazadovanje, jačanje kompetitivnih autoritarnih režima i sve veća instrumentalizacija nacionalizma i religije u javnoj sferi.

Iako formalni okviri za pristupanje EU ostaju na snazi, suština demokratskih reformi je pod sve većim pritiskom. Institucije su često zarobljene, javni diskurs duboko polarizovan, a građanski angažman se često suočava sa represijom, marginalizacijom ili asimilacijom u strukture vlasti. U okviru ovog krhkog demokratskog ambijenta, pokreti mladih u Srbiji, Sjevernoj Makedoniji i Crnoj Gori pojavljuju se kao neke od najotpornijih i najkreativnijih reakcija na sistemsku eroziju.

Ova analiza se fokusira na tri reprezentativna talasa studentske i omladinske mobilizacije - građanski bunt za odgovornost u Srbiji, obnovljene studentske plenumi u Sjevernoj Makedoniji i crnogorski pokret „Kamo sutra?“ - kao kritičke izraze generacijskog otpora i društvenog nezadovoljstva. Uprkos različitim lokalnim okidačima i političkim konstelacijama, sva tri pokreta artikulišu zajedničko odbacivanje apatije, autoritarnog zaokreta i servirane manipulacije. Oni postavljaju zahtjev za dostojanstvom i budućnošću utemeljenoj u demokratskim vrijednostima.

Svaki od ovih slučajeva ilustruje ulogu mladih ne samo kao pasivnih korisnika demokratskih deficita, već i kao aktivnih protagonista u tekućoj borbi za povraćaj javne sfere i preoblikovanje građanskog koncepta života.

Ova komparativna analiza ima za cilj da osvijetli zajedničke strukturalne uslove koji podstiču otpor mladih u regionu - sužavanje građanskog prostora, oslabljene demokratske institucije i instrumentalizaciju identitetske politike, istovremeno prepoznajući posebne lokalne dinamike i političke posljedice svakog pokreta. Takođe, istražuje kako su performativni protest, digitalna mobilizacija i nehijerarhijska organizacija doprinijeli oblikovanju novih obrazaca protesta širom Zapadnog Balkana.

U konačnom, studija polazi od toga da mladi nijesu samo simboli budućnosti, već i akteri demokratske odbrane danas. Njihovi pokreti nude i kritiku i viziju: razbijanje autoritarne rutine uz paralelnu konstrukciju alternativne predstave o građanstvu, učešću i javnoj odgovornosti. Kao takvi, oni su neophodni za razumijevanje kako rizika, tako i mogućnosti za demokratizaciju u regionu.

STUDENTSKI PROTESTI U SRBIJI – PAD, USPON I ISCRPLJIVANJE

Pad nadstrešnice na tek renoviranoj željezničkoj stanici 1. novembra 2024. godine u Novom Sadu pokrenuo je najznačajniji talas protesta u historiji Srbije. Protest je prevazišao i one najveće protiv Miloševićevog režima, uključujući i dan njegovog pada - 5. oktobar 2000. godine. Ovaj talas protesta traje duže od slavne „zime nezadovoljstva“, tromjesečnih protesta širom Srbije izazvanih izbornom krađom 1996. i 1997. godine. Devet mjeseci nakon njihovog početka, još uvijek nije jasno kakav bi ishod mogao biti.

Brza pruga između Beograda i Novog Sada uspostavljena je 2022. godine. Odmah je postala simbol razvoja i uspjeha vlasti, mijenjajući dinamiku između dva najveća grada u Srbiji. Iako je bilo mnogo nedovršenih elemenata, uključujući i novu glavnu željezničku stanicu u Beogradu (čija je izgradnja počela 1977. godine), građani i građanke su se osjećali sigurno i u velikom broju koristili željeznicu. Međutim, pad nadstrešnice promijenio je sve u djeliću sekunde. Prva reakcija javnosti bila je šok i žaljenje za 14 poginulih i povrijeđenih. No, kada su predstavnici vlasti, uključujući i predsjednika Aleksandra Vučića, počeli da manipulišu i relativizuju potencijalnu odgovornost tvrdeći da nadstrešnica nije bila rekonstruisana, brzo su uslijedili bijes i ogorčenje.

Politički i društveni kontekst

Od 2012. godine srpskom politikom dominiraju Aleksandar Vučić i Srpska napredna stranka (SNS). Od izbora 2014. godine SNS drži dominantnu poziciju u partijskom sistemu (osvajajući gotovo polovinu glasova od tada), a od predsjedničkih izbora 2017. godine partija kontroliše sve ključne političke pozicije u državi. SNS vlada u stabilnoj koaliciji sa Socijalističkom partijom Srbije (u prosjeku oko 10% glasova) i manjinskim partijama. S druge strane, opozicione partije su podijeljene po ideološkim linijama (između proevropskog i antievropskog bloka) i atomizovane, uz konstantne neuspjele pokušaje formiranja funkcionalnih i dugotrajnih koalicija. Nedostatak pouzdanih lidera ili partija u opoziciji onemogućava ih da se uspješno suprotstave režimu.

Vladavinu SNS-a karakteriše i značajno urušavanje demokratskih standarda (Freedom House, 2020), pa se Srbija često opisuje kao hibridni režim ili kompetitivni autoritarizam (Levitsky i Way, 2020), sa nacionalnim izborima koji nijesu u potpunosti slobodni i fer. Ovu ocjenu potvrdili su i lokalni (Crta, 2023) i međunarodni posmatrači (ODIHR, 2024). Bitan dio snage režima čine međunarodni legitimitet i podrška koju dobija od zapadnih aktera, uključujući EU, a nerijetko u zamjenu za kooperativne pozicije tokom međunarodnih kriza (npr. tokom migrantske krize 2015. i 2016. godine) i u vezi sa regionalnim pitanjima (Bieber, 2019).

Zbog zarobljenosti politike od strane SNS-a institucionalnih dimenzija, opozicioni akteri se često fokusiraju na vaninstitucionalnu politiku, uključujući i učestale proteste. Ova taktika je dio šireg regionalnog trenda (Pudar Draško, Fiket i Vasiljević, 2019). Neki od tih talasa protesta doveli su i do formiranja novih partija (Spasojević, 2019), ali uglavnom nije-

su uspijevali u pokušaju da pridobiju i prenesu značajnu podršku sa ulica u institucije zbog jakih anti-političkih i anti-partijskih sentimenata. Nekoliko posljednjih talasa protesta predstavljalo je najozbiljnije izazove Vučićevoj vlasti, uključujući „Jedan od 5 miliona“ (2019–2020), „Rio Tinto protest“ (2021) i „Srbija protiv nasilja“ (2023). Međutim, nijedan od njih nije uspio da održi pritisak na duži period ili da nanese režimu štetu u smislu izborne podrške. S druge strane, vlast je razvila specifične taktike slabljenja protesta, budući da većina njih nije uspijevala da podršku pretoči u glasove. Vlast je jednostavno čekala da se iscrpe, bez primjene otvorene i masovne represije (Spasojević i Lončar, 2023).

Stoga se novosadska tragedija i njene političke posljedice ne mogu posmatrati izolovano. Tačno 18 mjeseci ranije, Srbija je bila potresena dvostrukim masovnim pucnjavama sa 19 žrtava (10 u OŠ „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu i devet u ruralnom području kod Mladenovca). Ogorčena javnost zahtijevala je istrage i odgovornost. Međutim, uprkos stotinama hiljada građana koji su mjesecima protestovali na ulicama (pokret Srbija protiv nasilja), ništa se nije dogodilo. Anketni odbor Skupštine je formiran pa ukinut, čime je dodatno učvršćeno uvjerenje da niko blizak vladajućoj partiji ne može biti pozvan na pravnu niti političku odgovornost.

Početak protesta - buđenje naroda

Prvi masovni protest nakon pada nadstrešnice organizovan je odmah po završetku petodnevnog žalovanja u Novom Sadu. Počeo je ispred željezničke stanice uz veliki odziv, a završio nasilnim sukobima sa policijom ispred zgrade Gradske kuće u Novom Sadu. Nasilje je bilo kako od ulice i odozdo, tako i podstaknuto od strane režimskih provokatora, a nekoliko učesnika je uhapšeno. Na narednom skupu u Beogradu broj okupljenih bio je manji, zbog čega je postalo očigledno da klasične forme protesta ovoga puta neće biti djelotvorne, a vjerovatno i zbog svježih sjećanja na to kako je pokret Srbija protiv nasilja iscrpljen bez ikakvih rezultata.

Sljedeći pokušaj došao je od opozicionih partija u Novom Sadu, koje su predložile 14 minuta ćutanja, odnosno jedan minut za svaku žrtvu te tragedije. Ova forma žaljenja održavana je na javnim mjestima, obično u vidu blokada ulica i raskrsnica. Protest se proširio širom zemlje i uključio srednjoškolce i studente. Doživljen je kao promišljeno osmišljen i u skladu sa okolnostima, iako su postojali glasovi koji su zahtijevali konkretnije akcije. Tokom jednog od ovih događaja, 22. novembra, studente Fakulteta dramskih umjetnosti (FDU) napali su članovi lokalnog odbora SNS-a. Incident je snimljen i dokumentovan, ali nije bilo odgovarajuće reakcije policije i tužilaštva, što je dovelo do blokade zgrade FDU i formulisanja četiri inicijalna zahtjeva: objavljivanje kompletne dokumentacije o rekonstrukciji Željezničke stanice; obustavljanje postupaka protiv uhapšenih i pritvorenih studenata, aktivista i građana nakon protesta u Novom Sadu; pokretanje krivičnih postupaka protiv svih napadača na studente, profesore i građane; povećanje državnog finansiranja univerziteta za 20 procenata.

Studenti sa drugih fakulteta i univerziteta pokrenuli su slične akcije podrške i izraze solidarnosti, pa su se blokade

ubrzo proširile na sve državne univerzitete u Srbiji. Do decembra i januara, gotovo nijedan fakultet nije funkcionisao u redovnom režimu. Organizovani kroz plenum (formu direktne demokratije), studenti su kolektivno donosili odluke o blokadama i usvojili početne zahtjeve studenata FDU kao svoje. Nakon novogodišnjih i božićnih praznika, protesti su se proširili i na neuniverzitetske gradove i srednje škole, koje su bile u različitim oblicima štrajka i blokada tokom većeg dijela februara i marta. Štrajkove i blokade organizovali su profesori i učenici kao znak podrške studentskim zahtjevima. Studente su, između ostalih, podržale i brojne društvene grupe, uključujući poljoprivrednike, advokate (koji su štrajkovali 30 dana), umjetnike i ratne veterane.

Tokom ovog perioda zabilježeno je više nasilnih incidenata, uglavnom vezanih za minute ćutanja u znak odavanja počasti, koje su remetili protivnici akcija i blokada. U pojedinim slučajevima vozači su pokušali probiti blokade, izazivajući teške povrede učesnika, zbog čega je kasnije bila potrebna prisutnost saobraćajne policije. Međutim, incidenti nijesu bili ograničeni samo na blokade ulica. Najozloglašeniji se dogodio u noći 28. januara, u Novom Sadu, kada je nekoliko članova SNS-a napalo studente bejzbol palicama i nanijelo im teške tjelesne povrede. Napad je doveo do ostavke premijera Miloša Vučevića i gradonačelnika Novog Sada, Milana Đurića, koji su preuzeli krajnju odgovornost.

Pored održavanja minuta ćutanja i blokada fakulteta, studenti su organizovali šetnje širom Srbije kako bi se suprotstavili medijskoj blokadi vladajuće partije. Ove šetnje su ubrzo postale veoma popularne i omogućile su građanima da se lično upoznaju sa studentima i uključe u njihovu borbu pružanjem hrane i smještaja. Neke lokalne samouprave pod kontrolom SNS-a pokušale su da spriječe ovakve činove podrške i solidarnosti, ali je to samo pojačalo otpor. Najznačajniji slučaj bio je kada su studenti bili primorani da spavaju u šatorima na fudbalskom terenu u Indiji, krajem januara, na temperaturama ispod nule. Ovi primjeri odlučnosti i lične žrtve bili su ključni za jačanje podrške studentskom pokretu i njegovim zahtjevima. Zauzvrat, podrška javnosti dodatno je osnažila pokret, stvarajući sinergijski efekat.

Mart je donio vrhunac ove faze kada su studenti organizovali najveći skup u novijoj istoriji Srbije u Beogradu, na kojem se okupilo preko 300.000 ljudi. Ranije su protesti održavani u tri najveća srpska grada, da bi kulminirali beogradskim događajem, uz više od 500 protesta širom zemlje. Ovi skupovi i studentski marševi pokazali su široku podršku studentskim zahtjevima i postavili najznačajniji izazov vlasti Aleksandra Vučića od 2012. godine. Njihovo širenje širom zemlje i uključivanje različitih društvenih grupa pokazali su da ovo nije bio tipičan urbani protest obrazovanih slojeva društva, već pokret koji je obuhvatio ljude svih klasa i profila. To je bilo presudno u suprotstavljanju populističkom narativu vlasti, koja je proteste predstavljala kao elitistički pokušaj više klase da svrgne SNS-ovu „vladavinu naroda“.

S druge strane, režim se držao svoje uobičajene kombinacije taktika protiv protesta - djelimičnih afirmativnih mjera, ukl-

jučujući tvrdnje da su zahtjevi ispunjeni, zatim kleveta protiv studenata i univerzitetskih predstavnika, pritisaka na univerzitete, kao i povremenog nasilja režimskih pristalica. Pad Vlade u januaru nije viđen kao prilika za vanredne izbore: umjesto toga, formirana je nova Vlada pod vođstvom Đura Macuta, univerzitetskog profesora. Izbor novog premijera (do tada potpuno nepoznatog u političkoj areni) pokazuje pokušaj da stvori alternativnog univerzitetskog predstavnika lojalnog vlastima, a slično tome, formirane su i nove studentske grupe odane vladajućoj partiji.

Kada je postalo jasno da režim ne može lako slomiti pokret, SNS se vratio svojoj izvornoj taktici iscrpljivanja i pokušaja izazivanja razdora među studentima i grupama koje su ih podržavale. Jedan od ključnih mehanizama bilo je vršenje pritiska na univerzitetske profesore da nastave nastavu i pokušaj razbijanja blokada nezakonitim smanjenjem njihovih plata na 12% od prvobitnog iznosa. Vlada je koristila kvote za upis budućih studenata kao dodatni instrument, pa je većina fakulteta odlučila da nastavi nastavu, što je vodilo ka prvoj ozbiljnoj podjeli između profesora i studenata. Početkom juna većina univerziteta je počela sa različitim oblicima online nastave, kao odgovor na pritisak Ministarstva prosvjete, ali je većina studenata to bojkotovala.

Šta je novo u ovim protestima?

Studentski protesti uveli su nekoliko novih elemenata u srpsku politiku. Prvo, studenti su napravili organizaciju kroz plenum kao oblik *direktne demokratije*. Ovaj model je već korišćen u sličnim okolnostima, a srpski studenti su se u početku oslanjali na priručnik *Blokadna kuharica*, sastavljen nakon protesta na Zagrebačkom univerzitetu 2009. godine (što je režim iskoristio da tvrdi da studenti rade za hrvatsku tajnu službu). Plenumi su omogućavali dovoljno prostora da se čuju različiti glasovi i da se izgradi početno međusobno povjerenje među studentima, ali su, takođe, služili i kao kontramjera Vučićevoj centralizaciji i personalizaciji moći. Opredjeljenje za plenum dovelo je do organizacionih okvira različitih od ustaljenih modela predstavničke demokratije. Na primjer, prilikom formiranja tijela za donošenje odluka na univerzitetskom nivou, studenti su uveli rotaciju delegata kako bi se smanjio uticaj pojedinaca. Takođe, fakultetski plenumi su zadržavali pravo veta, uvodeći konfederalne koncepte u studentski pokret.

Druga novina bila je *odsustvo lidera*. Ključne odluke donosili su plenumi, a studenti su se uzdržavali od izražavanja individualnih stavova prije kolektivnih odluka o određenim pitanjima. Studentskim predstavnicima nije bilo dozvoljeno da javno istupaju bez saglasnosti plenuma. Da bi se smanjila mogućnost personalizacije protesta, striktna pravila su zabranjivala višestruke medijske nastupe. Takođe, studenti koji su prethodno bili aktivni u civilnom društvu i političkim partijama su zamoljeni da budu manje vidljivi. Ovo predstavlja značajan kontrast u odnosu na prethodne slučajeve, kako tokom Miloševićevog perioda, tako i u skorijim godinama, kada su se „nova lica“ pojavljivala kao studentski ili omladinski lideri.

Treća karakteristika, i ključna razlika u odnosu na ranije protestne talase, bilo je jasno i formalno *distanciranje od političkih partija*. Iako su i neki raniji protesti imali slična neformalna pravila i građanski okvir, ovoga puta je ta distanca bila vrlo izražena. Studenti nijesu bili protiv prisustva političara na događajima, ali su stalno insistirali na distanci i tražili od političara da ne koriste studentske događaje za promociju. Isto tako, studenti su se distancirali od važnih političkih pitanja u Srbiji, jer su ih smatrali razdornim i potencijalno opasnim za jedinstvo pokreta. Na primjer, učesnici su pozivani da nose samo državne i univerzitetske zastave, jer bi, recimo, EU zastave bile neprimjerene za anti-EU učesnike, i obrnuto. Ova politika je u početku koristila pokretu, ali je dovela i do nekoliko sporova i distanciranja plenuma od određenih političara, aktivista i studenata povezanih s partijama. Neka od tih odvajanja bila su veoma kontroverzna (npr. slučaj tabloidske kampanje i optužnica protiv studenata i aktivista iz Novog Sada uoči protesta u Beogradu 15. marta), pa su izazvala unutrašnje podjele. Ona su odražavala i snažne anti-političke i anti-partijske sentimente među studentima i u javnosti (Spasojević, 2024). Takođe, očigledno su distanciranja bila češća u odnosu na građanske i proevropske aktere, dok su slične pojave sa desničarskim i konzervativnim akterima uglavnom bile zanemarivane ili tolerisane.

Konačno, za razliku od distance prema političkim partijama i organizacijama civilnog društva, studenti su pozivali *građane da se i sami organizuju* i predložili *zborove* (sastanke lokalne zajednice) kao oblik organizovanja i direktne demokratije. U početku su zborovi nastajali širom zemlje, ali nijesu uspjeli da se ustale iz više razloga (npr. nedostatka autoriteta, motivacije i sporova oko načina organizovanja). Ipak, određeni broj zborova i dalje je aktivan, a služe kao lokalni ogranci studentskog pokreta. U kasnijim fazama protesta studenti su pozivali sindikate na blisku saradnju i pokušali da organizuju generalni štrajk. Iako su oba pokušaja generisala značajno učešće, generalni štrajk nije uspio, potvrđujući da je većina sindikata pod snažnim uticajem vladajućih partija u Srbiji.

Studenti su uspjeli da inspirišu i mobilišu značajan dio srpskog društva. Suprotno uobičajenoj percepciji mladih kao nepolitičnih i isuviše individualističkih, protest je pokazao snažnu motivaciju i studenata i srednjoškolaca, što je bilo veoma važno u početnom širenju protesta. Učešće mladih u tolikom, neočekivanom, obimu predstavljalo je još jedan pokazatelj da ovi protesti dubinski mijenjaju tkivo srpskog društva. Studenti su dobili podršku gotovo čitavog obrazovnog sistema, advokata, poljoprivrednika i brojnih drugih profesija.

Reakcije i političke posljedice

Dobro formulisani zahtjevi, organizacija i odlučnost, praćeni ideološkim pluralizmom i distancom od partija, generisali su široku podršku studentima. Njihov pokret počeo je da služi kao prazno platno za svakoga ko je bio protiv vlasti. Nalazi nekoliko istraživanja javnog mnjenja ukazali su da studentski zahtjevi imaju podršku više od 60% stanovništva (Crta, 2025). To znači i da ih podržava najmanje petina onih koji su glasali za vlast. Od martovskih protesta u Beogradu, stu-

denti se opisuju kao ključni politički akteri u zemlji, a pad Vlade SNS-a, u januaru, to dodatno potvrđuje. Studenti su podstakli i druge da postanu politički aktivni, pa je u posljednje vrijeme pokrenuto više lokalnih kriza.

Kako je moguće da se dogodi tako izuzetan razvoj i da studentski pokret bez lidera postane ključni politički akter u zemlji sa uspostavljenim političkim pluralizmom? Studenti su identifikovali vakuum između režima i opozicije i zauzeli ga, artikulišući postojeće nezadovoljstvo i frustracije. S obzirom na to da su se borili za vladavinu prava i demokratiju, podržale su ih mnoge opozicione partije, od lijevog do desnog dijela političkog spektra. Istovremeno, većina opozicionih partija nije uspjela da pronađe odgovarajuću poziciju u ovim novim okolnostima - neke su snažno podržavale studente, druge su imale sumnje u sposobnost studenata da održe pritisak i politički artikulišu pokret, dok su se određene ponašale kao da se ništa ne dešava. Opozicija je stalno bila rastrzana između pritiska javnosti da bude aktivnija i straha da bi njihovi postupci mogli biti doživljeni samo kao „šlepanje“ uz studente ili, čak, kao nanošenje štete zajedničkom cilju.

Kao i uvijek, presudno su važne bile međunarodne reakcije na ove proteste. Dok su studenti zadržavali širok, sveobuhvatan pristup, istovremeno su balansirali stav prema međunarodnim akterima. Bilo je znatno više afirmativnih gestova sa Zapada, nasuprot formalnoj podršci režimu od strane Rusije, praćenoj tvrdnjama da se Srbija suočava sa obojenom revolucijom. Srpski i ruski zvaničnici često su povlačili paralele između Ukrajine 2014. godine i srpskih studentskih protesta. Početni zahtjevi studenata reflektuju neke od osnovnih vrijednosti EU - odgovornost, transparentnost, slobodu okupljanja i slobodu govora, ali su studenti izbjegavali formalne pro-EU izjave kako bi se klonili od pitanja koja ih dijele. Slično tome, EU je imala neke afirmativne gestove, poput prijema studentske delegacije u Strazburu i podrške od strane određenih poslanika, ali je uglavnom ostala „na sredini“, šaljući signale objema stranama. Ovo su iskoristili protivnici EU i euroskeptici u Srbiji kako bi pojačali kritiku EU, tvrdeći da EU brine samo o sopstvenim interesima i da „podržava srpskog diktatora jer će isporučiti obećanja u vezi sa Kosovom i eksploatacijom litijuma“. Ovi narativi dodatno smanjuju poziciju EU u Srbiji.

Studenti dijele takve stavove, a većina je zabrinuta zbog potencijalne eksploatacije litijuma. Neki su zabrinuti i zbog situacije na Kosovu i prava srpske manjine tamo. Ipak, kao pokret, oni nemaju jasne stavove o ovim pitanjima osim formalnih, zasnovanih na Ustavu i zakonima. Kada je riječ o EU i međunarodnim pitanjima, studenti su podijeljeni kao i samo društvo. To znači i da je većina studenata i onih koji podržavaju njihove zahtjeva nešto više orijentisana prema EU u poređenju sa ostatkom društva.

Određena pitanja koja zabrinjavaju pojavila su se nakon posljednjeg velikog skupa 28. juna, organizovanog na Vidovdan - važan istorijski datum, jer je tog dana 1389. vođena Kosovska bitka, koja zauzima ključno mjesto u srpskoj mitologiji i nacionalnom ponosu. Taj skup je bio više nacionalno obojen i konzervativniji od prethodnih, pa su ga pojedini akteri iskoristili da studentski pokret okarakterišu kao nacio-

nalistički. Iako su nacionalni elementi bili prisutni, ovakvi zaključci su sada pretjerani. Razumijevanje patriotizma i nacionalizma od strane studentskog pokreta (i njihova politika u vezi sa tim pitanjima) još uvijek je nejasno i otvoreno za oblikovanje i tumačenja.

Neizvjesna budućnost – rat iscrpljivanja

Od martovskih protesta postalo je jasno da je vlast ispunila samo dio studentskih zahtjeva, kao i da nije spremna da ispunji preostale. Osim toga, riječ je o najdubljoj krizi od 2012. godine, koja je prerasla iz studentskih zahtjeva u mnogo šira pitanja. Od tada studenti raspravljaju o nekoliko mogućih pravaca razvoja i oblika političke artikulacije protesta. Jedna ideja bila je organizovanje generalnog štrajka radi vršenja pritiska na vlast; druga se odnosila na prelaznu vladu koja bi ispunila preostale zahtjeve i pripremila uslove za slobodne i poštene izbore, ali nijedno rješenje nije dobilo podršku većine plenuma.

Na kraju, od maja, studenti su se okupili oko zahtjeva za vanredne parlamentarne izbore. Planiraju da nastupe sa „studentskom listom“ kandidata iz različitih društvenih grupa koje su ih podržavale (profesori, umjetnici, sportisti, advokati i drugi) i da uvedu prelaznu vladu koja bi finalizovala zahtjeve i pripremila dalju demokratizaciju kroz izbore. U idealnom scenariju za studente, na izborima bi učestvovala samo dvije opcije, čime bi se stvorila svojevrsna referendumska situacija. Međutim, u ovom trenutku je nejasno koja bi bila odgovarajuća uloga opozicionih partija, s obzirom na to da studenti ne žele da ulaze u koalicije s njima. Nalazi najnovijih istraživanja javnog mnjenja (jul 2025), koje su sproveli Sprint Insight i NSPM, pokazuju da bi studentska partija mogla osvojiti i do polovinu ukupnih glasova ukoliko bi je podržala cjelokupna opozicija. Istraživanja predviđaju i da vladajuće partije ne mogu osvojiti više od 40% glasova u zbiru. Druga istraživanja, pak, pokazuju izjednačenu raspodjelu glasova između dva bloka, što predstavlja značajnu promjenu u odnosu na kraj 2024. godine kada je vlast imala osjetnu prednost.

Prvobitna reakcija vlasti na zahtjev za vanrednim izborima bila je negativna, uz dodatno pojačavanje pritiska na univerzitetu da se okončaju blokade. Vladajuće partije su uložile veliki napor u učvršćivanje svojih redova i pristalica. Međutim, u ovoj fazi je nejasno kako će se situacija dalje razvijati i da li postoji dovoljan pritisak da se vlast natjera na izbore. Studenti su 28. juna održali još jedan veliki skup, i mada je događaj bio masovan (oko 150.000 učesnika), pokazao je izvjesno opadanje entuzijazma među njihovim pristalicama. S obzirom na to da su studenti dosta vremena posvetili postizanju konsenzusa o političkoj artikulaciji, bili su prinuđeni da uđu u rat iscrpljivanja sa vlašću. Međutim, rat iscrpljivanja podrazumijevao je strpljenje obje strane. Nasilni kontraprotest pristalica vlasti, sredinom avgusta, prekinuo je to strpljenje i izazvao seriju sukoba između studenata i građana, s jedne strane, i policije i pristalica vlasti, s druge. Saradnja policije i vladinih pristalica još jednom je potvrdila zloupotrebu policije i državnog aparata u korist vladajućih partija. Ovi nasilni sukobi mogu se posmatrati kao dodatni pokazatelj dubine krize, ali i kao početak nove faze. Promjenljiva dinamika između studentskog pokreta i vlasti jedna je od konstantnih karakteristika ovih protesta.

U takvim okolnostima, teško je predvidjeti srednjoročne posljedice ovih protesta. Čini se da se pojavio novi akter sposoban da se uspješno suprotstavi dominantnom SNS-u, ali je neizvjesno da li će to biti dovoljno da se u narednim mjesecima raspišu vanredni izbori i dođe do promjene vlasti. Studentski pokret djeluje snažno, ali pred njim je mnogo izazova - od pojedinačnih odluka o tome kako nastaviti akademsku godinu i polaganje ispita, do širih debata o odnosu sa opozicijom i međunarodnom zajednicom.

Ipak, ako uspiju i dovedu do promjene vlasti u Srbiji, biće to jedna od najneobičnijih priča o društvenim pokretima i otvoriće novo izazovno poglavlje sa mnogo pitanja. Studentski pokret i njihovi budući predstavnici u parlamentu biće ideološki heterogeni, što će ostaviti brojna pitanja otvorena za političku debatu i takmičenje, vjerovatno sve do narednih vanrednih izbora. Ipak, čini se da bi to, u ovom trenutku, bio najbolji mogući scenario za demokratizaciju Srbije.

POZIVANJE VLASTI NA ODGOVORNOST: MLADI, PROTESTI I NASLJEĐE „KAMO ŠUTRA?“ U CRNOJ GORI

U posljednjih nekoliko godina, Crnu Goru karakterišu izražene političke turbulencije i institucionalna stagnacija, uprkos velikim obećanjima o reformama koja su nove vlasti davale od 2020. godine. Kako su se strukture upravljanja sve više udaljavale od potreba građana, nezadovoljstvo javnosti se produbljivalo, naročito među mlađim generacijama. Jedan od najupečatljivijih odgovora na ovo rastuće razočaranje bila je pojava studentske inicijative „Kamo šutra?“, koja je nastala krajem 2024. godine, a početkom 2025. godine izmila je prvi plan na nacionalnom nivou.

Iako se pokret na kraju raspustio, njegov značaj nipošto nije bio kratkotrajan. „Kamo šutra?“ je preoblikovao politički diskurs, ponovo probudio uspavanu protestnu kulturu i ogolio dubinu krize institucionalnog legitimiteta u zemlji. Ovo je bilo naglašeno važno u kontekstu u kojem su netransparentni politički procesi i procesi kreiranja javnih politika, uz stranačko manevrisanje bez ikakvih principa i urušavanje institucija, a što je podstaklo mnoge građane - posebno mlade - da preispitaju i sopstveni potencijal i demokratski pravac razvoja društva.

Protesti tokom 2025. godine, koje je predvodila neformalna studentska grupa „Kamo šutra?“, predstavljaju značajan trenutak u novijoj građanskoj istoriji Crne Gore. Iako su prenosili odjek širih regionalnih trendova mobilizacije mladih, poput onih u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji, bili su i čvrsto ukorijenjeni u crnogorskom kontekstu, gdje nezadovoljstvo kleronacionalizmom, zarobljenim institucijama i demokratskim nazadovanjem dostiže tačku ključanja. Protesti nijesu bili samo reaktivni, već i simbolički i strateški snažni: odbijanje da se ostane pasivan pred sistemskom nepravdom, demokratskom erozijom i arogancijom donosilaca odluka.

Iako protesti nijesu doveli do neposrednih strukturnih promjena, uspjeli su da reafirmišu ulogu mladih kao aktivnih kreatora javnog života. Dovedi su upitanje i samozadovoljstvo političkih struktura i apatiju građanstva, otvarajući novi prostor za građanski angažman i demokratski otpor.

U tom svjetlu, ključno je ispitati porijeklo, strukturu, taktike, simbolički odjek i uticaj pokreta „Kamo šutra?“. Pozicioniranje ovog pokreta u širi kontekst građanske mobilizacije i demokratskog učešća u savremenoj Crnoj Gori pruža dragocjen uvid u protestni potencijal društva koje se i dalje suočava s pitanjima odgovornosti, legitimiteta i demokratske zrelosti.

Od zanemarivanja do otpora

Od 2020. godine Crna Gora nije napredovala ka demokratskoj konsolidaciji, već je, naprotiv, skliznula u sve dublju krizu upravljanja, obilježenu snažnom polarizacijom, erozijom ionako krhkih institucija, instrumentalizacijom vjerskog identiteta i postepenim padom standarda vladavine prava (Evropska komisija, 2024; Beširević, 2022). Jedna od najznačajnijih karakteristika ovog perioda jeste uspon Srpske pravoslavne crkve (SPC) kao dominantnog političkog aktera, koji je značajno poremetio balans između sekularne vlasti i vjerskog uticaja (Vujačić, 2023). U toku je proces klerikalizacije koji je preoblikovao ne samo partijsku scenu, već i simboličke i obrazovne dimenzije javnog života.

Univerziteti, od kojih se tradicionalno očekuje da budu prostori kritičke misli, nikada nijesu u potpunosti preuzeli tu ulogu u Crnoj Gori. Ova inertnost dodatno je pojačana kada je rektor Univerziteta Crne Gore postao jedan od ideoloških promotera revizionističkog narativa usmjerenog na brisanje crnogorskog identiteta, u čemu je SPC imala jednu od vodećih uloga. Gušenje slobodnih institucija, poput Fakulteta za crnogorski jezik i književnost (FCJK), utišavanje akademskih glasova kritičnih prema kleronacionalizmu i pokušaji da se obrazovni sistem restruktuiru instaliranjem ideološki podobnih profesora, indukovali su ozbiljnu zabrinutost u akademskoj zajednici i civilnom društvu (CGO, 2025).

Ovaj trend ilustrisan je i kontroverznom odlukom Vlade, početkom 2025. godine, da ukine finansiranje FCJK iz budžeta, nakon što je prethodno pokušala da blokira reakreditaciju te obrazovne institucije. Ovaj potez izazvao je brzu i snažnu reakciju javnosti, primoravši vlast na neuobičajeno brzo povlačenje. Ipak, taj slučaj je simboličan za razumijevanje šireg obrasca: kontinuiranog donošenja nazadnih odluka na koje institucije rijetko adekvatno reaguju.

Širi društveni kontekst obilježilo je rastući osjećaj razočarenja. Nalazi istraživanju CG Pulsa, koje su sproveli Centar za građansko obrazovanje (CGO) i Institut DAMAR, optimizam građana naglo je opao početkom 2025. godine. Samo 35,8% građana vjerovalo je da se zemlja kreće u pravom smjeru u odnosu na 51,4% godinu ranije. Gotovo polovina (49,3%) opisala je situaciju u državi kao negativnu ili nestabilnu, pri čemu je „zabrinutost“ postala dominantan osjećaj, neposredno praćen očajem i političkom apatijom.

U tom okviru nastaje neformalna studentska inicijativa „Kamo šutra?“, koja je artikulisala rastuće građansko nezadovoljstvo, posebno među mladima. Iako se pojavila krajem 2024. godine, inicijativa je dobila snažan zamah u prvim mjesecima 2025. godine, podstaknuta sa dva ključna događaja: otkrićem krajem 2024. godine da je direktorka Gimnazije „Slobodan Škerović“ prikrila slučaj seksualnog uznemiravanja, te tragičnom masovnom pucnjavom na Cetinju 1. januara 2025. godine, u kojoj je život izgubilo 13 osoba, uključujući dvoje djece.

Prema istraživanju javnog mnjenja CGO-a i Instituta DAM-AR iz marta 2025. godine¹, 56,7% ispitanih smatralo je da neko mora da snosi odgovornost za događaje na Cetinju, što je bio indikator snažne i široko rasprostranjene potrebe za političkom i institucionalnom odgovornošću. Ovaj sentiment nadilazio je demografske i političke linije, ukazujući na dublje društveno suočavanje sa institucionalnim neuspjehom. Najveći dio krivice usmjeren je ka institucijama na državnom nivou, posebno Upravi policije i Ministarstvu unutrašnjih poslova, sagledavajući tragediju ne kao izolovan događaj, već kao simptom sistemske disfunkcionalnosti.

Pokret „Kamo sutra?“ pojavio se kao snažan građanski odgovor, pozicionirajući mlade kao ključne aktere koji se suprotstavljaju neodgovornom upravljanju, autoritarnim tendencijama, bezosjećajnošću donosilaca odluka i agresivnom talasu ideološki motivisanog revizionizma. Studenti su se mobilisali na raskršću više kriza: institucionalnog zarobljavanja, širenja dezinformacija i brzog sužavanja građanskog prostora. Njihovi protesti nijesu bili samo reaktivni, već su simbolizovali odbijanje da se prihvati normalizacija ćutanja, odsustvo empatije, degradacija i demokratsko povlačenje.

Više od pokreta, „Kamo sutra?“ postao je generacijska izjava, svojevrsna deklaracija o tome kakvo društvo mladi u Crnoj Gori zahtijevaju. Potvrdio je da budućnost pripada onima koji nijesu spremni da čekaju. Dovodeći u pitanje i konkretne odluke i širu kulturu rezignacije, pokret je poslužio kao snažan podsjetnik da se demokratski pad ne može zaustaviti bez građanskog otpora - čak i kada je taj pad zamaskiran retorikom reformi i evropskih integracija.

Organizaciona dinamika, ključni akteri i anatomija građanskih zahtjeva

Protestni pokret „Kamo sutra?“ nije nastao kao izolovana pojava ni iz čega. Prethodili su mu manji, tematski fokusirani oblici građanskog nezadovoljstva, ali nijedna u posljednjih pet godina nije dostigao njegov obim, odjek ili mobilizacijski potencijal. Inicijalno organizovan spontano i bez velikih ambicija, pokret je brzo stekao podršku organizacija civilnog društva, nezavisnih intelektualaca i dijela medija. Ubrzo su javni trgovi u više gradova Crne Gore postali pozornice za demonstracije koje su spajale performativni bunt sa jasnom političkom artikulacijom.

Iako je grupa ranije iskazivala podršku inicijativama poput borbe protiv seksualnog nasilja u školama i protestima regionalne solidarnosti, „Kamo sutra?“ je stekao nacionalnu prepoznatljivost nakon drugog masovnog ubistva na Cetinju 1. januara 2025. godine. Neuspjeh Vlade da sprovede suštinske reforme u sektoru bezbjednosti nakon slične tragedije 2022. godine, kao i gotovo potpuno ćutanje i bezosjećajnost pred novim masakrom, izazvali su ogorčenje. Kao odgovor, studenti su zahtijevali ostavke ministra unutrašnjih poslova, Danila Šaranovića i potpredsjednika Vlade za bezbjednost, odbranu, borbu protiv kriminala i unutrašnju politiku, Alekse Bečića, smatrajući ih primarno odgovornima za institucio-

nalni nemar koji je doveo do smrti koje su mogle biti spriječene.

Zahtjevi pokreta brzo su se proširili i uključivali su:

- ostavke najviših zvaničnika u oblasti bezbjednosti - ministra unutrašnjih poslova i potpredsjednika Vlade za bezbjednost i odbranu;
- efikasno institucionalno djelovanje u oblasti vatrenog oružja - uključujući prikupljanje i uništavanje nelegalnog oružja, te reviziju izdatih dozvola za oružje;
- sveobuhvatnu reformu policije - obuhvatajući redovne obuke, unaprijeđenu komunikaciju sa javnošću, veću transparentnost u ocjenjivanju službenika, pravedniju raspodjelu policijskih snaga i poboljšane radne uslove;
- povratak građanskog obrazovanja kao obaveznog predmeta u osnovnim i srednjim školama radi jačanja kritičkog mišljenja, demokratskog učešća i građanske odgovornosti;
- poboljšanje mentalne zdravstvene zaštite i dostupnosti tih usluga, kao prioriteta javnog zdravlja i bezbjednosti;
- transparentnost Vlade u javnom predstavljanju svih mjera preduzetih od prvog januara tragedije na Cetinju, kao i obrazloženja za ispunjenje ili odbijanje studentskih zahtjeva.

Ovi zahtjevi su bili bazični, odnosno, predstavljali su minimalni prag odgovornosti koja se očekuje od demokratskih vlasti. Bili su usmjereni na dostojanstvo, subjektivitet građanstva i demokratsko pravo mladih da aktivno oblikuju vlastitu budućnost. Sam naziv „Kamo sutra?“ preuzet je iz pjesme crnogorskog muzičara Rada Rapida, iz ranih 2000-ih, čije je umjetničko stvaralaštvo često razotkrivalo društvene anomalije, a sažimač je ono što studije o mladima opisuju kao generacijsku nesigurnost (Standing, 2011; Furlong, 2013). Ne samo da je prenio kolektivnu zabrinutost zbog neizvjesne budućnosti, već je artikulisao i emancipatorsko odbijanje prihvatanja marginalizacije. U tom smislu, pokret je predstavljao i politiku odbijanja i afirmaciju djelovanja, vraćajući građanski prostor usred sveprisutne političke i etičke dezorijentacije.

Decentralizovani model otpora

„Kamo sutra?“ je djelovao kroz namjerno horizontalan, decentralizovan model, izbjegavajući tradicionalne strukture vođstva ili partijsku pripadnost. Donošenje odluka se sprovodilo putem studentskih okupljanja ili komunikacije preko Vibera, po uzoru na regionalne primjere protesta, poput blokade Univerziteta u Zagrebu 2009. godine i studentskih plenuma u Srbiji 2024–2025. godine. Pokret je naglašavao participativnu demokratiju, izgradnju konsenzusa i inkluzivnost.

¹ Građani sve više zabrinuti za smjer u kojem se kreće država, protestni potencijal raste, <https://cgo-cce.org/2025/03/12/gradani-sve-vise-zabrinuti-za-smjer-u-kome-se-krece-drzava-protestni-potencijal-raste/>, a više na <https://media.cgo-cce.org/2025/03/CG-PULS-11.pdf>

Njegove metode protesta kombinovale su tradicionalne ulične demonstracije sa kreativnim i simboličkim oblicima otpora: tihe komemoracije, kulturne performanse, vizuelne instalacije i viralne digitalne sadržaje. Među najupečatljivijim akcijama bila je „Veži da se vidi“, kada su crvene vrpce vezane za most Milenijuma kao kolektivni podsjetnik na solidarnost i povezanost u ovom otporu. Tokom protesta, studenti su pozivali učesnike da „stanu na Milenijum i označe odgovorne crvenom bojom.“ Grupa je, takođe, izvela performans ispred Vlade, postavljajući dvije školske klupe i četiri stolice u znak sjećanja na četvoro stradale djece u tragedijama na Cetinju. Drugi simbolični čin bio je „23 minuta buke“ kroz blokade puteva, u znak sjećanja na 23 života izgubljena u dva masovna ubistva u Cetinju. Poruke protesta su prevedene i na različite jezike (uključujući japanski, jer premijer govori taj jezik), dok su duboko ukorijenjene crnogorske reference osigurale odjek kod šire publike.

Uprkos inovativnim taktikama i širokoj privlačnosti, nedostatak formalnog liderstva predstavljao je izazov. Dok je decentralizacija omogućavala prilagodljivost i smanjila ranjivost na političko targetiranje, istovremeno je otežavala dugoročnije strateško planiranje i činila pokret podložnijim medijskim distorzijama. Dijelovi medija ili su demonizirali proteste, ili su pokušavali da ih uklope u svoje partikularne agende, predstavljajući ih kroz partijske agende, što je na kraju ograničilo njihov mobilizacijski potencijal i skratilo životni vijek pokreta.

Demokratska reinvenija i generacijsko preispitivanje

U svojoj srži, „Kamo sutra?“ je bila neformalna studentska mreža sastavljena od mladih aktivista, od kojih su neki imali prethodno iskustvo u građanskom aktivizmu i umjetničkom angažmanu. Njegov uticaj i kredibilitet dodatno su pojačani podrškom univerzitetskih profesora, organizacija civilnog društva i profesionalnih udruženja.

Ova raznolika koalicija zamaglila je granicu između studentskog protesta i šireg angažmana civilnog društva, odražavajući protestni ekosistem koji sve više karakteriše hibridnost. Kao što sugerišu Vromen i saradnici (2016), ova fuzija digitalnog, kulturnog i građanskog angažmana simbol je nove generacije aktivizma koja prevazilazi institucionalne granice.

Pored neposrednih zahtjeva, „Kamo sutra?“ je otvorio prostor za dublju društvenu refleksiju: Šta znači biti Crnogorac/ka u državi sa osporavanim narativima identiteta? Kako obrazovne institucije treba da se odnose prema vjeri, nacionalizmu i sjećanju? Suprotstavljajući se nametnutim ideologijama i autoritarnom revizionizmu, pokret je izazvao i istorijsku amneziju i politički oportunitizam. On je redefinisao patriotizam ne kao etničku lojalnost, već kao demokratsku budnost.

Kao što tvrde teoretičari poput Mouffe (2000) i Butler (2015), protest može biti performativni i agonistički čin - otjelotvorenje demokratske konfrontacije. „Kamo sutra?“ je upravo bio to: živi, generacijski zahtjev za odgovornošću, transparentnošću i pravom da se zajednički kreira budućnost Crne Gore.

Javni odjek i uticaj protesta

Uprkos naporima da se delegitimira pokret - kroz optužbe za političku manipulaciju ili veze sa kriminalnim elementima - javnost je snažno podržala studente. Prema podacima CG Pulsa iz marta 2025², 86% građana čulo je za proteste „Kamo sutra?“, 17,4% navodi da je učestvovalo u njima u Podgorici ili na sličnim događajima u drugim gradovima, a 61,1% podržavalo je zahtjeve, posebno poboljšanje usluga mentalnog zdravlja, strožu kontrolu oružja i reformu policije (oko 60%). Slijedi ponovno uvođenje građanskog obrazovanja kao obaveznog predmeta u školama, kao i zahtjevi da tužilaštvo i Vlada u potpunosti objave sve činjenice u vezi sa zločinom na Cetinju (oko 57–58%). Pored toga, 48,2% ispitanika podržalo je zahtjev za ostavkom ministra unutrašnjih poslova, a 46,7% zahtjev za ostavkom potpredsjednika Vlade za bezbjednost. Sve ovo ukazuje da je protestni potencijal bio znatno veći od onog što se moglo vidjeti kroz broj učesnika na ulicama, kao i na činjenicu da je protest, iako indukovano konkretnom tragedijom, brzo prerastao u šire izražavanje nezadovoljstva institucionalnim neuspjesima i hitne potrebe za sistemskim promjenama.

Iako Vlada nije ispunila osnovne zahtjeve studenata, simbolički i politički uticaj protesta bio je jasan. Protesti su podstakli javnu raspravu o odgovornosti institucija, narušili dominantne narative samozadovoljstva i ogolili krhkost povjerenja javnosti u državne strukture. Kao što su neki akteri civilnog društva primijetili³, studenti su „delegitimisali funkcionere koji su se pokazali nedoraslima, ali i beskompromisnima u pukom očuvanju privilegija dok je sistem zakazao u zaštiti svojih građana.“

Podrška pokretu prevazilazila je uobičajene ideološke ili demografske podjele. Skoro 1 400 profesionalaca iz oblasti zdravstva, inženjerstva, prava, umjetnosti i sporta javno je podržalo proteste. Posebno je značajno da je više od 100 profesora i saradnika sa crnogorskih univerziteta javno podržalo ovu inicijativu. Takva heterogenost odražavala je široku protestnu energiju, koja je do tada, u velikoj mjeri, bila uspravna u crnogorskoj politici.

Izazovi institucionalne odgovornosti i zamor of protesta

Kako je javna podrška pokretu rasla, rasli su i naponi da se on uguši. Napadi vlasti, koordinisane kampanje diskreditacije i pritisci na studentske organizatore podsjećali su na obrasce zabilježene u Srbiji (Spasojević & Lončar, 2023) i Sjevernoj Makedoniji (Markovik & Damjanovski, 2022), ukazujući na regionalni trend u kojem se demokratski otpor suočava sa sistemskim uzvratnim udarima.

2 Građani sve više zabrinuti za smjer u kojem se kreće država, protestni potencijal raste, <https://cgo-ccc.org/2025/03/12/gradani-sve-vise-zabrinuti-za-smjer-u-kome-se-krece-drzava-protestni-potencijal-raste/>, a više na <https://media.cgo-ccc.org/2025/03/CG-PULS-11.pdf>

3 Raičević i Gorjanc Prelević poručile: Protesti „Kamo sutra?“ nisu bili uzaludni, Pobjeda, 6. april 2025, <https://www.pobjeda.me/clanak/raicevic-i-gorjanc-prelevic-porucile-protesti-kamo-sutra-nisu-bili-uzaludni>

„Kamo sutra?“ nije uspio da postigne neposredne političke promjene, te je stoga proglasio prekid aktivnosti⁴, ali jeste istakao dublje strukturne prepreke za demokratsku transformaciju. Institucije su ostale uglavnom neosjetljive na ključne građanske zahtjeve, posebno kada je riječ o depolitizaciji, reformi obrazovanja i jačanju institucionalne odgovornosti. Ovakva tvrdoglava inertnost odražava ono što Wattenberg (2012) opisuje kao sve veći „jaz između političkih elita i mlađeg biračkog tijela“, odnosno nezadovoljstvo koje, ako se ne adresira, prijeti da potkopa povjerenje u demokratske institucije i održivost protesta kao legitimnog kanala političkog učešća.

Momentum pokreta dodatno je otežavala neprijateljska atmosfera na više frontova. Studentski organizatori bili su izloženi direktnim i indirektnim pritiscima od strane političkih aktera na vlasti, dok je pretežno partijski medijski pejzaž pružao vrlo malo istinske podrške. Čak su i pojedini uticajni mediji koji su djelovali naklonjeno često svodili pokret na partijsko-politički okvir, umanjujući njegovu širu građansku i generacijsku dimenziju i slabeći njegov transformativni potencijal.

Dodatni izazov bio je i izostanak institucionalne podrške od formalnih studentskih predstavničkih tijela, od kojih su neka percipirana kao politički kompromitovana ili pasivna. Za uglavnom neiskusno jezgro pokreta „Kamo sutra?“, ovaj nedostatak strukturalnog oslonca otežavao je održavanje i zama-ha i legitimiteta u očima javnosti.

Komparativne lekcije i regionalni odjeci

U poređenju sa studentskim plenumima u Srbiji ili Sjevernoj Makedoniji, „Kamo sutra?“ odražava zajedničku gramatiku otpora širom Zapadnog Balkana. Ovo nijesu izolovani protestni izrazi, već međusobno povezani odgovori na demokratsko nazadovanje i identitetske politike. Oni svjedoče o pojavi mladih kao „kritičkih građana“ (Quintelier, 2007; Sloam, 2014), sposobnih da mobilizuju i *offline* i *online* sfere. Štaviše, pokret je ponovo oživio regionalnu solidarnost, ukazujući na potencijal za širenje prekograničnih omladinskih programa i mreža zasnovanih na zajedničkim demokratskim vrijednostima.

Ponovno osvajanje sutra

„Kamo sutra?“ je označio prekretnicu u crnogorskom građanskom buđenju, postavši simbol nade i inspiracije, dokaz da mladi ljudi, često potcijenjeni u našem društvu, zapravo mogu inspirisati i pokrenuti sadržajne promjene. Danas ovaj pokret stoji kao podsjetnik da pritisak odozdo ima snagu, ali i da ga treba čuvati, širiti i ne dozvoliti da bude ugušen strahom ili apatijom.

Kako Crna Gora nastavlja svoj izazovni put ka EU, pokreti poput „Kamo sutra?“ služe i kao savjest i kao katalizator. Podsjećaju strukture vlasti da se legitimitet ne nasljeđuje, već zaslužuje, te da mladi nijesu pasivni primaoci sjutrašnjice, već da mogu i treba da budu njene arhitekte. Nadalje, pokret je podsjetio javnost da evropske integracije nijesu samo birokratski proces, već društvena transformacija koja zahtijeva aktivno učešće i budnost građana.

Istovremeno, širi građanski otpor nastavlja se izvan okvira ovog studentskog pokreta. Od 5. februara 2025, grupa građana Cetinja istrajno blokira raskrscnicu na Kruševom Ždrijelu, zahtijevajući institucionalnu odgovornost za dva masovna ubistva u kojima su stradale 23 osobe, uključujući četvoro djece. Njihova upornost oslikava dubinu nezadovoljstva građana i građanki i rastući zahtjev za pravdom, transparentnošću i odgovornošću države. Zajedno sa „Kamo sutra?“, ova građanska akcija pokazuje društvo koje odbija da normalizuje nekažnjivost i tišinu, insistirajući na dostojanstvu, istini, empatiji i demokratskoj konsolidaciji.

⁴ „Kamo sutra?“ prestaje sa djelovanjem: Borba našeg kolektiva nije uspjela, Antena M, 5. april 2025, <https://www.antenam.net/drustvo/361748-kamo-utra-presta-je-sa-djelovanjem-borba-naseg-kolektiva-nije-uspjela>

POLITIKA SLOMLJENIH OČEKIVANJA U PROTESTNIM POKRETIMA SJEVERNE MAKEDONIJE

U posljednje vrijeme, Srbija, Crna Gora i Sjeverna Makedonija doživjele su talas protesta izazvan nacionalnim tragedijama. Iako su se razlikovali po razmjerama i kontekstu, svi ovi oblici mobilizacije proizašli su iz sličnog emotivnog prostora u kojem se spaja tuga, frustracija i snažan osjećaj institucionalne izdaje. U Sjevernoj Makedoniji, okidač se dogodio 29. januara 2025. godine, kada je Frosina Kulakova, mlada žena, poginula u saobraćajnoj nesreći u Skoplju. Vozač, koji je bio pod dejstvom alkohola i vozio neprilagođenom brzinom, već je imao više krivičnih prijavi i trebalo je da bude u pritvoru. Kada su mediji otkrili tu činjenicu, incident je postao simbol duboko ukorijenjene korupcije i selektivne zaštite privilegovanih pojedinaca. Javnost je reagovala burno i protesti pod sloganom „Pravda za Frosinu“ označili su povratak građanskog nezadovoljstva i zahtjeva za odgovornošću.

Samo nešto više od mjesec kasnije, dogodio se katastrofalan požar u Kočanima. Naime, u noći 16. marta 2025. godine, u noćnom klubu Puls u Kočanima, izbio je strašan požar tokom koncerta. Prostor je bio ispunjen sa nekoliko stotina mladih, mnogima ispod 25 godina, koji su prisustvovali na nastupu popularnog makedonskog benda. Vatra se brzo proširila, a jedini izlaz bio je nedovoljan za evakuaciju. Ukupno je 63 ljudi izgubilo život (62 posjetilaca koncerta i jedan vozač hitne pomoći), dok su desetine povrijeđene. Nakon toga, mediji su otkrili da je klub radio bez važeće dozvole i da nije prošao osnovne sigurnosne inspekcije, ali je ipak nastavio da radi zbog očigledne institucionalne nebrige i korupcije. Vlada je odgovorila na tipično populistički način, naredivši talas hapšenja⁵ (najmanje 15 osoba, uključujući osoblje kluba, opštinske funkcionere i inspektore), pokušavajući da stvori utisak da se odlučno bori protiv sistemske korupcije. Dok su neki zvaničnici izrazili saučešće, politički lideri su generalno sporo i površno reagovali, nudeći tek nejasna obećanja o budućim istragama. Kombinacija tragedije koja se mogla spriječiti, mladih žrtava i vidljivog institucionalnog sloma izazvala je široku tugu i bijes, postajući katalizator protesta koji se analiziraju u ovoj studiji.

Kolektivna tuga i nerazriješeni bijes oko Frosinine smrti dodatno su pojačani nakon nove tragedije. Građani su ponovo izašli na ulice - da oplakuju žrtve, ali i da osude uslove nemara, nekažnjivosti i institucionalne disfunkcije koji su omogućili da se ovakav događaj desi. U oba slučaja, ono što je počelo kao spontana, emotivno nabijena mobilizacija, postupno je otkrivalo dublje frustracije prema političkom sistemu i institucijama.

Ovi protesti nijesu nastali izolovano. Naprotiv, rezonovali su sa sličnim mobilizacijama u regionu, naročito u Srbiji i Crnoj Gori, formirajući svojevrsni emocionalni i politički kontinuum širom regiona. Slike, slogani i ton protesta međusobno su se ogledali, kao da je sama tuga postala zajednički jezik otpora. U Srbiji su kritičari proteste opisivali kao nastavak ranije „Obojene revolucije“ u Sjevernoj Makedoniji, sugerišući neku vrstu regionalnog déjã vu-a. Istovremeno, u Sjevernoj Makedoniji su provladini mediji i predstavnici vlasti prizivali strah od „srpskog scenarija“, koristeći taj okvir da podstaknu sumnju prema protestima i njihovim organizatorima. Takve reakcije ukazuju na zaraznu prirodu protesta u regionu, gdje mobilizacije ne samo da prelaze granice, već pokreću i odbrambene mehanizme unutar vladajućih elita.

Međutim, protesti u Sjevernoj Makedoniji ostali su fragmentirani i ograničeni u političkom dometu. Više faktora tome doprinosi. Prvo, novoizabrana Vlada, uprkos kritikama, i dalje uživa dovoljno javnog legitimiteta⁶ da oteža narative o institucionalnom antagonizmu. Drugo, emocionalna i politička iscrpljenost nakon neispunjenih obećanja „Obojene revolucije“ (Markovik & Damjanovski, 2022) proizvela je građanski zamor, slabeći momentum za dugotrajniju političku artikulaciju. Treće, od samog početka provladini mediji nastojali su diskreditovati proteste povezivanjem organizatora sa političkom opozicijom (uglavnom Socijaldemokratskim savezom) ili LGBTQI+ aktivistima, oslanjajući se na raširenu homofobiju i političku polarizaciju⁷. Iako su takve taktike imale mješovite rezultate, doprinijele su atmosferi sumnje i demobilizacije.

Uprkos ograničenjima ovih protesta, ne treba ih pogrešno tumačiti kao beznačajne. Njihova emocionalna snaga, simbolički naboj i prekogranični odjek ukazuju da se nešto mijenja, možda još ne u formalnim političkim strukturama, već u načinu na koji ljudi razumiju i izražavaju političko djelovanje. Ovo nijesu samo izlivi tuge, već fragmentirani, ali snažni signali društva koje se bori da izrazi svoje nezadovoljstvo, da javno tuguje i da zahtijeva drugačiji odnos prema moći i odgovornosti.

U nastavku slijede četiri teze o nedavnim protestima u Sjevernoj Makedoniji, koje razmatraju njihove ključne karakteristike i potencijal za najavu novih političkih poravnanja, afekata i vizija.

Teza 1: Generacijski politički zaokret

Usred globalnih političkih kontradikcija i kriza, odvija se tiha, ali duboka transformacija: generacijski politički zaokret. Ovaj pomak ne ogleda se samo u pojavnosti mladih na protestima, već označava nastanak nove političke generacije sa drugačijim senzibilitetima, strategijama i vrijednostima.

⁵ Do 13. aprila 2025. godine istraga je obuhvatila 52 osobe i tri pravna lica (kompanije). Dana 7. maja 2025. godine javni tužilac je saopštio da se broj osumnjičenih povećao na 70 osoba.

⁶ Istraživanje javnog mnjenja 2025. dostupno na <https://shorturl.at/2Fs4S>

⁷ U mjesecu nakon tragedije u Kočanima, više od 30 članaka je objavljeno putem zvaničnih kanala anti-gender organizacija, pokušavajući da povežu LGBTQI aktiviste sa organizatorima protesta. Kroz ove priče tvrdilo se da je podrška protesta jednaka podršci „transrodnoj ideologiji“ i istopolnim brakovima. Istovremeno, građanska inicijativa „Ko je sledeći?“ bila je gotovo svakodnevno izložena optužbama u javnim medijima, kojima su se sugerisale veze između njenih članova i opozicionih političara ili stranaka. Grupa je na kraju bila primorana da objavi javno negiranje i dala je nekoliko intervjua kako bi demantovala ove politički motivisane i neistinite tvrdnje.

S jedne strane rasprave o učešću mladih u politici nalazi se konvencionalna perspektiva, koja prikazuje mlade kao politički otuđene, nezainteresovane za institucije i pasivne u odnosu na demokratsko nazadovanje (Quintelier 2007; Wattenberg 2012; Blais & Rubenson 2013). S druge strane je optimističnije viđenje, koji mlade prepoznaje kao politički aktivne, iako uglavnom kroz netradicionalne, horizontalne i problemski orijentisane oblike angažmana (O'Toole et al. 2003; Sloam 2014; Vromen, Loader & Xenos 2016).

Međutim, oba pristupa ostaju ograničena pretpostavkama o tome šta se smatra politikom i šta čini politički događaj. Pozivajući se na Jacquesa Rancièra, ovaj članak predlaže drugačiji pristup. Za Rancièra, politika nije upravljanje moći ili institucijama, već rijedak i disruptivni događaj koji prekida postojeći poredak (Rancière, 1999). Politika počinje onda kada oni koji „nemaju udjela“ u uspostavljenom poretku istupe i zahtijevaju jednakost, potvrđujući se kao politički subjekti. Taj trenutak nije proceduralan ni kontinuiran, već isprekidan. Politički događaj, dakle, nastaje kada isključena grupa govori ili djeluje u ime jednakosti, polazući pravo na subjektivitet koji joj je ranije bio uskraćen. Ne mora biti nasilan, ali remeti dominantnu logiku o tome ko smije govoriti, djelovati i biti priznat. Time preoblikuje ono što je vidljivo i čujno u političkom polju (Rancière, 2004).

Nedavni talasi protesta u Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i Crnoj Gori mogu se razumjeti kroz ovu prizmu kao trenuci koji su narušili postojeći poredak dajući glas onima koji su bili politički nevidljivi. U Sjevernoj Makedoniji, međutim, za razliku od Srbije, otpor je ostao uglavnom ograničen na nezavisne medije i digitalnu sferu. Iako su društvene mreže bile preplavljene bijesom, očajem i zahtjevima za odgovornošću, ovaj digitalni aktivizam se teško pretakao u održivo, utjelovljeno i emocionalno prisustvo na ulicama. Ostaje činjenica da je svaki naredni protest okupljao manje ljudi nego prethodni. Danas jedini kontinuirani protesti su oni koje predvode roditelji mladih stradalih u Kočanima (protest „Marš anđela“), uz podršku građanske inicijative „Ko je sljedeći?“.

To ne znači da te proteste treba proglasiti neuspješnim. Naprotiv, oni nas podstiču da preispitamo šta uopšte predstavlja uspjeh protestnog pokreta i da prepoznamo da protestni talasi u Sjevernoj Makedoniji poprimaju različite forme, jezike i repertoare otpora. Ono što najnovije mobilizacije razlikuje od ranijih nije samo njihov sadržaj, već i forma. Svjedočimo pojavi generacije koja više ne govori jezikom ideologija poznatih starijim kohortama. Umjesto strukturiranih doktrina ili partijskih veza, njihov politički izraz oblikuju neposrednost, emocionalna jasnoća i snažna posvećenost pravdi i odgovornosti.

Drugim riječima, centralno pitanje nije samo *protiv čega* mladi protestuju, već *kako i zašto* njihov način protesta odražava širu transformaciju samog značenja političkog angažmana danas.

Teza 2: Javna tuga kao ključni element političkih okupljanja

Protesti koji su uslijedili nakon tragedije u Kočanima duboko su oblikovani emotivnom gramatikom i vizuelnim jezikom protesta u Srbiji nakon smrti 16 ljudi zbog urušavanja nadsteešnice željezničke stanice u Novom Sadu. U oba slučaja dominantan način protesta bila je javna tuga. Okupljanja u Sjevernoj Makedoniji nijesu bila bučna niti performativna u tradicionalnom smislu. Bila su tiha, ozbiljna, obilježena šutnjom, crnom odjećom, svijećama i simboličnim gestovima tuge. Nijesu se mobilisali oko jasnih zahtjeva ili nade u transformaciju, kao što je bio slučaj sa „Obojenom revolucijom“. Umjesto toga, ljudi su se okupljali u javnom prostoru da zajedno žale, dijele tugu i oplakuju izgubljene živote, ne samo zbog specifične tragedije, već i zbog sistema koji kontinuirano ne uspijeva da zaštiti.

Za razliku od nade i kreativne energije koja je karakterisala „Obojenu revoluciju“, ovi protesti nosili su težinu očaja. Ipak, taj očaj nije apolitičan. Naprotiv, javna tuga u ovom kontekstu postaje politički čin: ona izražava kolektivno odbijanje da se smrt izazvana sistemskom nemarom normalizuje. Suočeni sa državnom ćutanjem, negiranjem ili tehno-birokratskim upravljanjem tragedijom, tuga postaje oblik otpora. Ona insistira da ovi gubici nijesu nesreće, već posljedica šire društvene i političke propasti. Tugu pretvara u vidljivost, a vidljivost u spor, emotivno snažan oblik odgovornosti.

Ponovo se pozivajući na Rancièra, možemo reći da ovi protesti rekonfiguriraju senzibilno čineći tugu vidljivom tamo gdje je često skrivena ili depolitizovana. Javna potvrda tuge je inherentno politička: životi koje oplakujemo, i oni koje ne oplakujemo, otkrivaju mehanizme moći. Javnim tugovanjem potvrđuje se da su ti životi vrijedni žaljenja, da njihov gubitak znači i da se ne smije zaboraviti (Butler, 2004). Tihi protesti tako postaju moćna artikulacija zajedničke ranjivosti i napuštenosti. Tuga ovdje predstavlja politiku prisustva - način da se pokaže ko je prisutan u javnom prostoru, čija je bol priznata i čiji životi se smatraju politički značajnim. Ona čini vidljivim ne samo tijela koja se okupljaju, već i istorije, gubitke i nepravde koje ta tijela nose sa sobom.

U slučaju Sjeverne Makedonije, javna tuga je takođe djelovala kao sila neočekivane jedinstvenosti. Za razliku od mnogih prethodnih protestnih pokreta, protesti u Kočanima privremeno su suspendovali etničke podjele i nacionalističke narative. Albanska zajednica, istorijski tretirana kao unutrašnji „drugi“ u makedonskom nacionalizmu, pridružila se javnoj tuzi. Jedna albanska škola čak je izvela javni performans sa učenicima dan nakon tragedije. U sličnom gestu solidarnosti, Bugarska nije samo izrazila saučešće, već je poslala medicinsku pomoć i mobilisala humanitarne napore za prikupljanje donacija za žrtve i njihove porodice.

Ove reakcije pokazuju da tuga, kao politička praksa, može proizvesti trenutke kolektivne identifikacije koji nadilaze etničke i nacionalne linije. U žalosti, kategorije koje su nas dijelile, poput etničke pripadnosti, jezika i nacije, privremeno

no nestaju. Pojavljuje se zajedničko iskustvo napuštenosti i sistemskog zanemarivanja, prepoznavanje da su sva tijela jednako izložena propustima države. U tom smislu, javna tuga nakon tragedije u Kočanima predstavlja ne samo otpor institucionalnom neuspjehu, već i krhku, duboko političku kolektivnost: okupljanje tijela koja su bila podijeljena u životu, ali u gubitku postaju jedinstvena.

Ono što je ove proteste činilo posebno upečatljivim nije samo njihov emotivni ton, već i način na koji su oblikovali svoje nezadovoljstvo. Čak i bez glasnih zahtjeva ili jasnog liderstva, poruka da problem prevazilazi jednu instituciju ili političku ličnost bila je prisutna. Tuga je okupljala ljude, ali upravo je zajednički osjećaj sistemskog neuspjeha počeo oblikovati narativ.

Teza 3: Protest protiv sistema, a ne protiv vlasti

Dok su prethodni protesti u Sjevernoj Makedoniji često ciljali konkretne političke ličnosti ili partije, protesti u Kočanima djeluju kao pokazatelj promjene, barem u načinu na koji sami protestanti oblikuju svoje akcije. Nezadovoljstvo iskazano na ulicama ne predstavlja zahtjev za smjenom vlasti, već poziv da se razotkrije i suoči sa sistemom koji konstantno iznevjerava svoje građane. Javna poruka nije molba za promjenu lidera, već širi zahtjev za sistemskom transformacijom, za temeljnom promjenom načina funkcionisanja države i za koga država radi.

Jedna od najistaknutijih karakteristika protesta u Kočanima, koja u određenoj mjeri odjekuje tonom studentskih mobilizacija u Srbiji, jeste uporna tvrdnja da okupljanja nijesu usmjerena na rušenje određene vlade, već na konfrontaciju sa sistemom koji proizvodi tragedije kroz nemar i korupciju. To je jasno vidljivo u izjavama, govorima i vizuelnim porukama koje su oblikovale proteste. Jedna poruka koja se često pojavljuje na transparentima protesta - „Ne bi bilo krvi da je sve bilo po zakonu“ - preuzeta je iz pjesme srpskog pjevača Đorđa Balaševića i ranije je korišćena u protestima u Srbiji. Ona odražava zajednički osjećaj da ove smrti nijesu izolovani incidenti, već sistemski ishodi. Organizatori su proteste dosljedno prikazivali kao borbu protiv strukturne korupcije, a ne reakciju na trenutnu vladajuću partiju. Kako su često isticali: „Korumpirani sistem je naš neprijatelj, a ne ova konkretna vlada.“ Slično tome, građanska inicijativa „Ko je sljedeći?“, koja je igrala centralnu ulogu u održavanju javne tuge i protesta, svaku akciju je povezivala sa ponavljanom porukom: „Sistem je sljedeći.“

Može se reći da ovi izrazi odražavaju rastuće odbijanje da se zadovolje simboličkim ostavkama ili površnim reformama. Zahtjevi nijesu usmjereni samo na individualnu odgovornost, već na dublju transformaciju institucija i političke kulture. Okvir da su protesti „protiv sistema, a ne protiv vlade“ otvara važan paradoks. Protestanti traže sistemsku promjenu, a istovremeno polažu nadu u iste institucije koje označavaju kao trule. Sudstvo, policija, državni inspektorati i lokalna uprava se vide kao nefunkcionalni, ali poziv ipak nije da se oni razore, već da se vrate u zamišljeno stanje

funkcionalnosti. To otkriva osnovnu napetost: duboko nepovjerenje u sistem takav kakav jeste, uz istovremeno vjerovanje da on još uvijek može funkcionisati, ako se oslobodi korupcije i političkog uplitanja.

Umjesto da se ovo diživiljalo kao kontradikcija, produktivnije je tumačiti ga kao politički relevantno, pa čak i subverzivno. U kontekstu gdje revolucija djeluje nemoguće, a izborna politika neinspirativno, ovaj oblik protesta ne izražava ni utopijsku imaginaciju niti institucionalni nihilizam, već odbijanje da se odustane od ideje da država treba i može, služiti narodu (Mouffe, 2000). To je politika slomljenih očekivanja. Njegova snaga leži ne u jasnoći, već u istrajnosti - insistiranje da, čak i u razočarenju, zahtjev za pravdom ostaje legitiman i mora biti vidljiv. U tom smislu, protesti ne pozivaju na napuštanje sistema, već na njegovo ponovo zauzimanje.

Ovaj paradoks, takođe, može odražavati dublju promjenu same prirode zahtjeva protesta. Raniji pokreti mobilisali su se oko konkretnih ciljeva – ostavki, promjena lidera i izbora. Ti zahtjevi su bili jasni, neposredni i lakši za izražavanje. Nasuprot tome, protesti u Kočanima izražavaju dublje, strukturne zahtjeve. Ne traže brza rješenja, već se suočavaju sa nečim mnogo težim za definisanje: iscrpljenošću povjerenja, erozijom institucionalnog legitimiteta i neizvjesnošću kako politička transformacija uopšte može izgledati. U tom okviru, protesti odražavaju politički horizont koji je i širi i krhkiji, zahtjev za nečim temeljnijim, bez jasnih alata ili jezika da se to imenuje. A upravo ta teškoća u artikulaciji sama po sebi je politička, znak da smo ušli u prostor gdje stari zahtjevi više nijesu dovoljni, a novi još nijesu rođeni (Butler, 2015).

Ono što počinje da se pojavljuje iz ovih kontradikcija nije samo transformacija u načinu na koji ljudi protestuju, već i u tome koja politička vizija je još uvijek moguća. Kako protesti odstupaju od logike zasnovane na zahtjevima, vođama ili specifičnim politikama, oni počinju signalizirati kolaps šire političke strukture, početak kraja neoliberalnog konsenzusa koji je decenijama dominirao postsocijalističkim upravljanjem. Iscrpljenost institucija nije samo tehnička ili moralna, već i ideološka. Upravo taj dublji pomak naredna teza nastoji da istraži.

Teza 4: Kraj neoliberalne političke logike

Protesti u Kočanima ukazuju da je protestna politika u Sjevernoj Makedoniji ušla u radikalno novo područje, koje još uvijek nema jasan repertoar simbola, zahtjeva ili ideologija kojima bi se u potpunosti moglo imenovati ili definisati. U ovom nepoznatom prostoru, gdje razočaranje sistemom koegzistira sa odbijanjem da se od njega odustane, političko djelovanje se odvija u odsustvu tradicionalnih scenarija. Svedočimo nečemu što možda nije nastavak prethodnih pokreta, već rane konture nečeg što još nije imenovano: oblik protesta koji proističe iz iscrpljenosti institucionalnim neuspjehom, ali upućuje ka drugačijem političkom horizontu.

Ovo područje oblikovano je sporim raspadanjem neoliberalne političke logike, posebno u postsocijalističkim društvi-

ma poput Sjeverne Makedonije. Neoliberalizam, zasnovan na obećanjima efikasnosti, tehnokratskog upravljanja, privatizacije i individualne odgovornosti, predstavljao se kao jedini održivi sistem. Međutim, tragedija u Kočanima, poput drugih u regionu, otkrila je posljedice decenijskog institucionalnog pražnjenja, urušenih javnih servisa, normalizovane nesigurnosti i duboke gubitka povjerenja u državu. Protestanti ne tuguju samo zbog pojedinačnih propusta, već se suočavaju sa političkom racionalnošću koja više ne može garantovati sigurnost, brigu ili životno održivu budućnost.

Ključno je da ovo rasplitanje nije ograničeno samo na Sjevernu Makedoniju ili Zapadni Balkan. Širom svijeta, od SAD do Ujedinjenog Kraljevstva, Francuske i Latinske Amerike, građani sve glasnije ukazuju na neuspjeh neoliberalizma u odgovoru na rastuće siromaštvo, nedostupno stanovanje, propadajuću infrastrukturu i osjećaj napuštenosti. Skok inflacije i sve veće nejednakosti pretvorili su svakodnevnu preživljavanje u politički problem. Ono što se nekada smatralo ekonomskom reformom, sada izgleda kao sistemski nemar. Protesti u Kočanima, iako lokalno ukorijenjeni, odjekuju ovim globalnim raspoloženjem: produbljena razočaranost tržišno baziranim upravljanjem i hitna, iako još ne artikulirana, potraga za alternativama.

Naravno, može se argumentovati da je slučaj Kočani prema li da bi se tvrdilo da označava kraj globalnog političkog porotka. I to je možda tačno. Ono što ovaj trenutak nudi nije potpuna slika kolapsa neoliberalizma, već kontura, fragment, signal krize kroz koju ovaj poredak prolazi. Još ne pruža jasnu viziju šta dolazi, ali doprinosi rastućoj neizvjesnosti koja definiše našu sadašnjost i ukazuje na težinu, ali i potrebu, imaginacije novog političkog horizonta. Ova ideja, međutim, zasluhuje dalji razvoj u drugoj studiji, koja bi sistematičnije ispitala regionalne i globalne implikacije ove promjene i nove političke forme koje ona može proizvesti. Za sada, protesti u Kočanima ne nude rješenje, već prekid, afektivni signal političke mogućnosti usred sveprisutne iscrpljenosti.

Nedovršeni politički horizont

Uprkos intenzitetu javne tuge i ogorčenja, protesti u Kočanima nijesu proizveli direktne političke posljedice. Vlada je odgovorila uglavnom simboličnim gestovima, popute naredbe za brojna hapšenja, što su mnogi vidjeli kao populistički pokušaj da se prikaže odlučna borba protiv korupcije. Prvobitna reakcija Parlamenta naišla je na kritike javnosti jer je neposredno nakon tragedije napravio dvosedmičnu pauzu, djelujući neposvećeno u kritičnom trenutku. Po povratku, debate su bile kontroverzne: neki opozicioni poslanici, posebno iz Socijaldemokratskog saveza (SDSM), zahtijevali su javna saslušanja kako bi se istražili institucionalni propusti i omogućilo porodicama žrtava i stručnjacima da svjedoče, dok su članovi vladajuće partije (VMRO DPMNE) to odbijali i optuživali ih za politizaciju tragedije. Nijedno saslušanje nije održano, a obećanja zvaničnika da ovo označava „kraj ere korupcije“ ostala su puka retorika. Osim hapšenja, nijesu sprovedene suštinske reforme niti institucionalne promjene, što produbljuje javni cinizam.

Progresivni i socijaldemokratski akteri nijesu uspjeli da sagledaju dublji značaj ovih protesta i političku priliku koju oni predstavljaju. Iako protesti odražavaju duboko razočarenje sistemskim nemarom i iscrpljenošću neoliberalnog upravljanja, ovi akteri pokazuju malo svijesti o mogućnosti da građanima ponude nove modele društvene kohezije, brige i solidarnosti. Njihovi odgovori ostali su usko proceduralni, fokusirani na ostavke i nadzor, bez uvažavanja šire političke iscrpljenosti i želje za strukturnim promjenama koje pokreću javno nezadovoljstvo. Na taj način, oni nastavljaju djelovati unutar zastarjelog političkog okvira, propuštajući priliku da artikuliraju viziju koja odgovara na sve slabije povjerenje građana u institucije i krhkost društvenog ugovora koju je ova kriza otkrila.

Četiri teze obrađene u ovom tekstu - politički generacijski pomak, centralnost javne tuge, prelazak od partijske kritike ka sistemskom odbijanju i erozija neoliberalne političke logike - prikazuju pejzaž protesta koji je fragmentiran, ali rezonantan. Ovo nijesu pokreti sa jasno definisanim zahtjevima ili harizmatičnim liderima, već izrazi slomljenih očekivanja: spontani, afektivni otpori da se čuti pred gubitkom, nemarom i institucionalnim neuspjehom, iaodvijaju se u vremenu kada stari jezici transformacije više nijesu dovoljni, a novi još nijesu oblikovani.

ZAKLJUČAK

U Crnoj Gori, Srbiji i Sjevernoj Makedoniji javlja se uporan i zabrinjavajući obrazac: mladi ostaju prilično otuđeni od formalnih političkih procesa i u velikoj mjeri nezadovoljni načinom na koji se njihovi interesi zastupaju u nacionalnoj politici, što kontinuirano pokazuje i niz FES-ovih studija o mladima. U Crnoj Gori, gotovo polovina mladih (48,8%) navodi da su potpuno ili uglavnom nezainteresovani za politiku, dok samo petina (20,1%) pokazuje značajnije interesovanje. Podaci iz Srbije su podjednako obeshrabrujući, sa više od polovine (52,6%) onih koji pokazuju političku nezainteresovanost i tek nešto više od petine (18,6%) koja iskazuje stvarno angažovanje. U Sjevernoj Makedoniji političko interesovanje stagnira na oko 17% duže od šest godina.

Ovaj nedostatak formalnog političkog angažmana proširio prelijeva se i na širi građanski aktivnost. U Crnoj Gori, 69,1% nikada nije potpisalo političku peticiju, a 44% nikada nije učestvovalo u protestu; u Srbiji više od polovine nijesu članovi nijedne organizacije ili udruženja. U Sjevernoj Makedoniji aktivizam se često ispoljava kroz niskointenzivne akcije, poput selektivne potrošnje, sa ograničenim dugotrajnim angažmanom. Ovi trendovi odražavaju širi globalni pad u učešću mladih, što potvrđuje i UNDP, te naglašavaju paradoks generacije Z: imaju neviđen pristup tehnologiji, informacijama i mobilnosti, istovremeno su izloženi novim rizicima - od digitalnog nasilja do političke dezinformacije - koji produbljuju nepovjerenje u institucije. Ipak, FES-ove studije o mladima, takođe, otkrivaju neiskorišćeni potencijal, sa značajnim dijelovima mladih koji izražavaju spremnost da se učestvuju u protestima, volontiraju u inicijativama civilnog društva ili preuzmu liderske uloge kada im se pruži prilika i ukaže povjerenje.

Upravo je to nedavno viđeno u regionu kroz različite, ali međusobno povezane talase protesta, uglavnom inspirisane kontinuiranom mobilizacijom u Srbiji, koja traje, čak obilježena nasilnim sukobima u avgustu, ponovo otkrivajući zloupotrebu državnog aparata i otvarajući novu fazu krize. Ako se ovakav zamah njeguje, mogao bi poslužiti kao katalizator za prevazilaženje demokratske apatije. Promjena nikada nije iznenadna - građansko buđenje u ovim zemljama gradilo se kroz godine akumuliranog nezadovoljstva, ispoljenog kroz različite oblike građanskog djelovanja i proteste, uz rad brojnih aktera koji podstiču kritičko razmišljanje, ohrabruju građansko i političko učešće i ulažu u razvoj kapaciteta mladih.

Dublji regionalni pomak je možda u toku, budući da su nedavne mobilizacije ukazale da građani širom Zapadnog Balkana pokazuju veću političku zrelost, solidarnost i odgovornost nego njihovi lideri. Stoga, aktuelni primjeri aktivizma reflektuju region koji nije spreman da odustane od svojih demokratskih aspiracija, pokazujući da, čak i u trenucima političke iscrpljenosti, zahtjev za odgovornošću, pravdom i pravednijom budućnošću opstaje.

LITERATURA

- Beširević, V. (2022). *Democratic backsliding and captured states in the Western Balkans*. Balkan Insight.
- Bieber, F. (2018). *Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans*. *East European Politics*, 34(3), 337–354. <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1490272>
- Blais, A., & Rubenson, D. (2013). *The source of turnout decline: New values or new contexts?* *Comparative Political Studies*, 46(1), 95–117. <https://doi.org/10.1177/0010414012453032>
- Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. Verso.
- Butler, J. (2015). *Notes Toward a Performative Theory of Assembly*. Harvard University Press.
- Centar za građansko obrazovanje (CGO), www.cgo-cce.org
- Crta. (2023). *Izbori 2023 – Završni izveštaj*. Beograd: CRTA.
- Crta. (2025). *Stavovi građana Srbije, april 2025*.
- European Commission. (2024). *Montenegro 2024 Country Report*.
- Furlong, A. (2013). *Youth Studies: An Introduction*. London & New York: Routledge.
- Freedom House. (2020). *Serbia*. Nations in Transit.
- Freedom House. (2023). *Nations in Transit: Montenegro*.
- “Kamo sutra?” prestaje sa djelovanjem: Borba našeg kolektiva nije uspjela. (5. april 2025). *Antena M*. <https://www.antenam.net/drustvo/361748-kamo-utra-prestaje-sa-djelovanjem-borba-naseg-kolektiva-nije-uspjela>
- Levitsky, S., & Way, L. (2020). *The New Competitive Authoritarianism*. *Journal of Democracy*, 31(1), 51–65.
- Markovikj, N., & Damjanovski, I. (2022). The revolution that ate its own children: *The Colourful Revolution from consensus to discord*. *Philosophy and Society*, 33(1), 162–186. <https://doi.org/10.2298/FID2201162M>
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. Verso.
- O’Toole, T., Marsh, D., & Jones, S. (2003). *Political literacy cuts both ways: The politics of non-participation among young people*. *The Political Quarterly*, 74(3), 349–360. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.00544>
- Ostojić, V. (2024). *Crna Gora – suočavanje sa nesigurnostima u tradicionalnim okvirima*. FES/CGO <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/21549.pdf>
- Pudar Draško, G., Fiket, I., & Vasiljević, J. (2019). *Big dreams and small steps: Comparative perspectives on the social movement struggle for democracy in Serbia and North Macedonia*. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(1), 199–219.
- Quintelier, E. (2007). *Differences in political participation between young and old people*. *Contemporary Politics*, 13(2), 165–180. <https://doi.org/10.1080/13569770701413241>
- Raičević, A., i Gorjanc Prelević, T. (6. april 2025). *Protesti „Kamo sutra?“ nisu bili uzaludni*. Pobjeda. <https://www.pobjeda.me/clanak/raicevic-i-gorjanc-prelevic-porucile-protesti-kamo-sutra-nisu-bili-uzaludni>
- Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and Philosophy* (J. Rose, Trans.). University of Minnesota Press.
- Rancière, J. (2004). *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible* (G. Rockhill, Trans.). Continuum.
- Sloam, J. (2014). *The outraged young: Young Europeans, civic engagement and the new media in a time of crisis*. *Information, Communication & Society*, 17(2), 217–231. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.868899>
- Spasojević, D. (2019). *Riding the wave of distrust and alienation – new parties in Serbia after 2008*. *Politics in Central Europe*, 15(1), 139–162.
- Spasojević, D., & Lončar, J. (2023). *Facing protests in Serbia: Patterns of new competitive authoritarianism*. *Democratization*, 30(7), 1380–1399.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
- Šantić, D., Stojilković Gnjatović, J., & Toković, M. (2024). *Srbija – generacija bez granica*. FES. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/21857.pdf>
- Topuzovska Latkovikj, M., Borota Popovska, M., Naumovska, B., & Starova, N. (2024). *North Macedonia - Navigating Discontent: Youth Perspectives on Education, Employment, and Migration*. FES. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/21550.pdf>
- Vromen, A., Loader, B. D., & Xenos, M. A. (2016). *Digital Citizenship and Political Engagement: The Challenge from Online Campaigning and Advocacy Organisations*. Palgrave Macmillan.
- Vujačić, V. (2023). *Faith and Power: The Church and Politics in Montenegro*. Podgorica: Institute for Social Research.
- Wattenberg, M. P. (2012). *Is Voting for Young People?* Pearson

O AUTORIMA

Dr Dušan Spasojević je politikolog i profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Srbija.

Daliborka Uljarević je politikološkinja i izvršna direktorka Centra za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, Crna Gora.

Dr Irena Cvetkovikj je sociološkinja sa doktoratom iz rodnih studija i nezavisna istraživačica iz Skoplja, Sjeverna Makedonija.

